

PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaarboek 2016

Redactie:
Bert van der Lingen
en Arjan de Haan

PKN

Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen

Jaarboek 2016

Redactie: Bert van der Lingen en Arjan de Haan

Uitgave: Stichting PKN, Leiden
www.tabakspijp.nl
info@tabakspijp.nl

Redactie: Bert van der Lingen
English summaries: Bert van der Lingen en Kath Adams (correcties)
Lay-out: Arjan de Haan, DDG 's-Graveland
Druk: DPN Weurt

Voorzijde omslag: Kleipijp gemaakt naar de beeltenis van Koning
Stadhouder Willem III.

Achterzijde omslag: Plateel wandrekje van Ivora, model 405, met
voorstelling van de Koppelpoort te Amersfoort.

ISBN: 978-90-801138-7-9

© PKN. Overname van artikelen of illustraties is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Inhoud	Voorwoord	7
	Een vorstelijke vondst: Koning-stadhouder Willem III van Oranje Bert van der Lingen en Ron de Haan	9
	Kleipijpen uit Friesland Ewout Korpershoek	17
	Kleipijpen voor de koopman Christian Daniel Bramigk uit Anhalt-Köthen, Duitsland, 1735-1743 Bert van der Lingen	31
	Tabak en tabakspijpennijverheid in de steden Amersfoort en Utrecht Jan van Oostveen	39
	Pijpenkoppen en fragmenten van pijpenpotten uit een kleiput in Leiderdorp Ewout Korpershoek	49
	Cornelis Dirksz. Samson, een potschipper met tabakspijpen Bert van der Lingen	59
	De Pijpenmarkt op de Nieuwezijds Voorburgwal te Amsterdam: Ordonnanties, vrachttarieven, pijpenhandelaren en export Bert van der Lingen	67
	Twee late herinneringspijpen van P. van der Want, Gzn. Ruud Stam	125
	Miniatuur pijpenrekjes van aardewerk uit de 20e eeuw Ruud Stam	129
	Op kleipijpen gemonteerde metalen elementen Felix van Tienhoven	165
	Een unieke en curieuze 19e eeuwse fabriekscatalogus van de Gebrüder Ziegler in Ruhla Ron de Haan	175
	De introductie van Aristophane pijpen door Gambier Arthur van Esveld	189
	Een Zuid-Duits kleipijpje uit de Amstel Ewout Korpershoek	197
	De betekenis van de Goudse pijp in de handel met de Ashanti en gouden Ashanti pijpen in de 19e eeuwse politiek Ruud Stam	203
	De porseleinen pijp als herinneringspijp: Drie bijzondere studentenpijpen Ron de Haan	217
	Engelse summaries	225

Voorwoord

Voor u ligt Jaarboek 2016 van de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen'. Aan dit rijk geïllustreerde vierde jaarboek hebben een zevental auteurs meegewerkt en ook ditmaal is een interessant boek met gevarieerde artikelen over de geschiedenis van de tabakspijp samengesteld.

In dit jaarboek wordt uiteraard aandacht besteed aan de Nederlandse kleipijp met een aantal bijzondere vondsten. Ewout Korpershoek beschrijft een groep **in Friesland vervaardigde kleipijpen** uit de achttiende eeuw en verder de vondst van pijpenkoppen en scherven van **pijpenpotten uit Leiden**. Bert van der Lingen en Ron de Haan tonen een exclusieve, groot formaat pijp met het portret van **Stadhouder-koning Willem III** en Jan van Oostveen beschrijft de resultaten van onderzoek naar de tabak en tabakspijpennijverheid in **Amersfoort en Utrecht**. Bert van der Lingen doet verslag van zijn onderzoek naar de Duitse koopman Christian Daniel **Bramigk** die in Gouda pijpen met zijn familie/firmawapen liet maken en over een 18e eeuwse **potschipper** die Goudse pijpen verkocht in dorpen langs zijn vaarroute.

Ook schreef hij een uitgebreid artikel over de **Amsterdamse pijpenmarkt** waarin onder meer ordonnanties, vrachttarieven en de export van pijpen aan bod komen en ruim tachtig pijpenhandelaren uit de 17e en 18e eeuw worden besproken.

Ruud Stam beschrijft twee **herinneringspijpen** van de firma P. van der Want, Gzn en heeft een uitgebreid artikel over **miniatuur pijpenrekjes** uit de 20e eeuw, met ruim 200 afbeeldingen die de enorme variatie aan motieven, decoraties en kleuren laten zien.

In een zestal artikelen komen ook buitenlandse tabakspijpen aan bod. Felix van Tienhoven beschrijft de variatie van **gemonteerde metalen elementen** op kleipijpen. Dit artikel is geschreven voor het Journal of the Académie Internationale de la Pipe en is met toestemming van de Académie in vertaalde vorm in ons Jaarboek opgenomen als eerbetoon aan de onlangs overleden auteur. De vondst van een aantal karikaturale prenten was voor Arthur van Esveld aanleiding de introductie van **Aristophane** pijpen door Gambier te beschrijven. Een unieke **fabriekscatalogus** van kleipijpen van de **firma Ziegler** in Ruhla wordt door Ron de Haan gepresenteerd, evenals een drietal bijzondere **studentenpijpen van porselein**. Een in Nederland gevonden **groen geglazuurde kleipijp** uit Zuid-Duitsland wordt door Ewout Korpershoek besproken. Van Ruud Stam is nog een bijdrage over **gouden Ashanti pijpen** in de 19e eeuwse politiek en de betekenis van de Goudse pijp in de handel met de Ashanti in Ghana.

Wij wensen u veel lees- en bladerplezier in het Jaarboek 2016 van de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen'.

Bert van der Lingen

Arjan de Haan

De porseleinen pijp als herinneringspijp. Drie bijzondere studentenpijpen

Ron de Haan

Inleiding

Het is al weer vele jaren geleden dat er in het PKN kwartaalblad een artikel verscheen over de porseleinen pijp als herinneringspijp. Het onderwerp was toen de reservistenpijp.¹ Daarna is er nog een bijdrage verschenen over de herinneringspijp in het jaarboek van de AIP in 1996.²

Porselein was, van alle voor herinneringspijpen gebruikte materiaal soorten, het meest voorkomend. Andere materialen waren bijvoorbeeld meerschium, klei of verschillende houtsoorten waaronder bruyère. Naast de gewone vriendschapspijpen, bestemd voor familie en vrienden waren er ook pijpen gewijd aan reservisten, seminaries, de jacht en een keur aan verschillende verenigingen. De reservisten- en studentenpijpen kwamen het meest voor. Een groot verschil tussen de reservisten- en studentenpijpen is dat de reservistenpijp puur als een herinneringspijp werd gemaakt. Bij het verlaten van de actieve diensttijd kreeg de reservist van familie of vrienden een pijp aangeboden. Bij de studentenpijp ging het om nog iets meer dan alleen de herinnering. Het was vooral het laten blijken van grote dankbaarheid, verschuldigd aan iemand die de student had begeleid tijdens zijn eerste studiejaar aan

de universiteit, of dat nog steeds actief deed (afb. 1). In studententaal; als de 'Fuchs'³ in de beginjaren van zijn studie veel aandacht en/of begeleiding en zorg van een 'Bursch' of 'Fuchsmajor'⁴ (afb. 2) had gehad kon de 'Fuchs' als blijk van dank bijvoorbeeld een bierkruik, kop en schotel, porseleinen pijp of een ander voorwerp kiezen om deze aan zijn begeleider te schenken. Hierop werden vervolgens de gegevens van de gever en die van de ontvanger in schuinschrift geschreven.

De bloeitijd van dit soort porseleinen pijpen was vanaf het midden van de 19e eeuw. Het ontstaan van de behoefte aan een herinneringsteken gaat bij de pijpen zeer ver terug. Bij het vroegste gebruik van de kleipijp in Nederland verschenen al snel ook de eerste herinneringspijpen. Denk in dit geval aan de Oranjepijp met als onderwerp Prins Hendrik en Amalia van Solms, datering eerste kwart 17e eeuw. Ook in de daarop volgende eeuwen bleef de behoefte aan herinneringspijpen bestaan.

De drie hoofdgroepen van studentenpijpen

Bovengenoemde studentenpijpen zijn in drie hoofdgroepen te verdelen die afzonderlijk behandeld worden. Met extra aandacht voor twee bijzondere pijpen. Alle drie de groepen zijn even indrukwekkend en interessant, misschien wel mede omdat ze geen enkele overeenkomst in de soort afbeeldingen hebben die daarop gebruikt werden. De drie hoofdgroepen zijn als volgt samengesteld, als eerste de pijpen met de voorstelling van een in silhouet afgebeelde student. Als tweede de heraldische wapenpijpen en als derde en tevens ook grootste groep, pijpen met een allegorische voorstelling. Hieronder vallen ook de zeer mooie handbeschilderde pijpen met een gekalligrafeerd monogram. Vaak werd op de achterzijde de naam van de student (gever) en de datum of jaartal en plaats vermeld. Het jaartal werd

Afb. 1. Foto van groep studenten uit Bielefeld, eind 19e eeuw.

Afb. 2. Karikaturale afbeelding van een 'Bursch', Anoniem, 1845.

Afb. 3. Rokende student. (Collectie Postmuseum Frankfurt am Main).

soms ook nog extra op het spoor aan de voorzijde vermeld. Het kwam ook voor dat de student een spreuk of een door hem zelf opgegeven tekst op de achterzijde liet schrijven. De voorzijde is een enkele keer voorzien van een Latijnse spreuk. Dit is vooral bij de wapenpijpen het geval. De vorm van de pijp is meestal een 'stummel' maar ook werd een type pijp waarvan de kop met de vochtzak één geheel vormt gebruikt, zei het in duidelijk mindere mate. Men noemde dit het zwanenhals model.⁵

Bij gebruik van de stummel ketel moest dus een aparte vochtvanger gebruikt worden. Die was meestal ook van porselein maar kon ook van zwart buffelhoorn zijn. De opbouw van de steel week niet veel af van de meest toegepaste stelen bij porseleinen herinneringspijpen. Kersenhout, kwasten en koorden, een hertshoornen ring en verschillende buffelhoornen onderdelen. Verder nog de flexibele verbinding naar het mondstuk, opgebouwd uit een gewonden metalen kern met een van paardenhaar gevlochten buitenkant. De lengte van de steel was zeer wisselend maar over het algemeen lang tot zeer lang (0,50 meter tot wel 1,5 meter en soms nog wel langer). Door de enorme hoeveelheid tabak die in de ketel paste, soms wel 1 ons, kon men ook lang achter elkaar door roken. Een voorwaarde was dan wel dat de steel zo lang mogelijk gemaakt moest worden, zodat men tijdens het roken verzekerd was van koele rook. (afb. 3)

De silhouetpijpen

De silhouet pijp is de minst opvallende soort pijp, maar heeft een prachtig ingetogen sobere stijl. Dit in tegenstelling tot de twee andere typen studentpijpen die zeer uitbundig van voorstelling en kleurgebruik zijn. Een ander verschil is dat de twee andere typen al bekend waren vanaf het eerste kwart van de 19e eeuw. De silhouetpijp echter is maar zeer kort in gebruik geweest. Rond 1845 verschenen de eerste silhouetpijpen. Toen de mogelijkheid zich voordeed om een foto als afbeelding in plaats van een gravure te gebruiken luidde dit het einde van de silhouetpijp in. Dit was rond 1865, al circa 20 jaar nadat de eerste silhouetpijpen op de markt kwamen. Op de silhouetpijp werd de student als borstbeeld 'en profiel' (afb. 4) afgebeeld. Soms volledig in het zwart maar soms werden vest en kalot (muts) minutieus met de verschillende kleuren van het

Afb. 4. Silhouet en pijpenkop met portret van de Beierse 'Fuchs' Karl Pramböck, circa 1847 (Uit: Niehoff, 1997, p. 75, Kat. Nr. 46).

Afb. 5a-b. Studentenpijp met uitlopende ketelrand, afbeelding en tekst handgeschilderd met kleuraccenten, gedateerd op hiel 1845. Hoogte 14 cm., ketelopening 3,5 cm. (Collectie auteur).

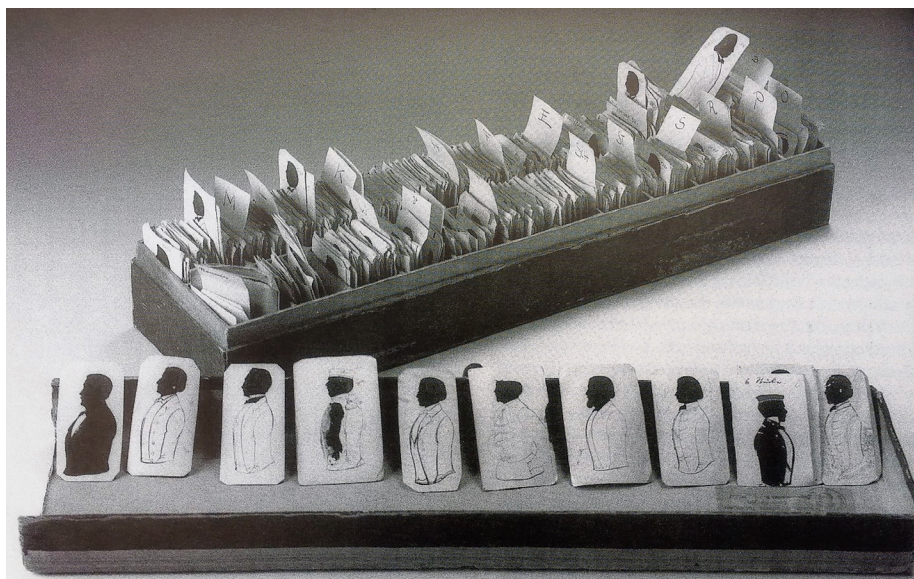
Afb. 6a-d. Studentenpijp met zwanenhals model, afbeelding en tekst fijn handgeschilderd. Hoogte 14,5 cm., breedte 4,5 cm. (Collectie auteur).

studentenkorps beschilderd.⁷ Als de student daarbij ook een sjerp/band draagt is die met dezelfde kleuren van het korps versierd. Kenmerkend zijn de kalotten en de grote verscheidenheid aan mutsen die typisch bij de studentenkleiding behoorden.

Silhouet studentenpijpen

Op afbeelding 5 zien we een door zijn eenvoud prachtig ingetogen voorbeeld van een silhouetpijp. De pijpenkop heeft een uitlopende ketelrand. Er werd bij dit type geen deksel toegevoegd. Op de voorzijde een naar links kijkende student zonder kalot of kollet (kraag) en sjerp. Het vest is in groen met gouden knopen geschilderd. Bij gebruik van een vergrootglas wordt het zeer fijne

schilderwerk goed zichtbaar. De haren en de plooien zijn duidelijk met een één harige kwast geschilderd. De pijp is aan de voorzijde op de spoor voorzien van het jaartal 1845. Op de achterzijde staat zeer minimaal en minutieus in schuinschrift de naam 'A. v. Baeumen' met daaronder 's'm' (de afkorting voor 'seinem') en daar weer onder 'Parcus'. Deze zeer cryptische tekst is niet volledig duidelijk. Het Latijnse woord Parcus betekent zoiets als 'matige', 'sparende' of 'zuinig'. 'Parcus' de matige, sparende of zuinige heeft deze pijp bij een gelegenheid, dat kan een feest zijn of een heugelijke gebeurtenis zoals het behalen van een semester, cadeau gegeven aan A. v. Baeumen. Deze uiterst minimale tekst is kenmerkend voor de silhouetpijpen. De porseleinschilder had soms

Afb. 7. Voorbeelddoos van de porseleinschilder Jahn met circa 1.500 silhouetvoorbeelden. (Uit: Hutzler-Sprichtinger, 1993, p. 30).

de beschikking over meer dan 1.500 voorbeelden op kaartjes (afb. 7) waaruit een keuze kon worden gemaakt.⁸ Het resultaat: Een sobere eenvoudig uitgevoerde pijp die daardoor wel zijn charme heeft.

Een ander fraai voorbeeld van een studentenpijp zien we in afbeelding 6a-d. Deze pijp heeft een zwanenhals model. De pijp is uitzonderlijk groot en bijzonder fijn met de handbeschilderd. Op de onderzijde lezen we rond een afbeelding van een bierkruik en bierpullen: 'Stosst an! Jena soll leben hurrah hoch', de eerste regel van een volkslied van August Daniel von Binzer (geschreven in 1817)⁹ dat populair was onder studenten. Op de achterzijde staat: 'L. Schmidt s/m A. Schoepf'.

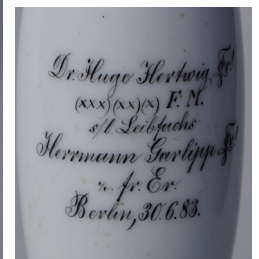
De wapenpijpen

De wapenpijp is zeer kleurrijk en vaak extra verhoogd met goud en zilver verf. Goud en zilver verf zijn helaas ook het meest aan slijtage onderhevig. De op deze pijpen gebruikte heraldische wapenschilden zijn regelmatig louter op fantasie gebaseerd. Maar kwam de student uit een patriciërs of adellijke familie, of was er anderszins een familiewapen bekend dan werd natuurlijk dit wapen gebruikt. Bij studenten, waar dit niet altijd het geval was, werd het gebruikelijk om vrijelijk een wapenschild te kiezen, wat vreemd genoeg langzaam maar zeker ook werd geaccepteerd. Ook bij de wapenpijpen werd het stummelmodel het meest gebruikt. Meestal met een naar binnen gebogen ketelrand maar ook met een uitlopende

ketelrand en slechts zelden het zwanenhalsmodel. De vroegste voorbeelden zijn met de hand geschilderd, zijn zeer kleurrijk en spreken tot de verbeelding (afb. 8, 9).

Een bijzondere wapen-studentenpijp

Bij de hier afgebeelde wapenpijp is sprake van een bijzonder exemplaar vanwege de grote hoeveelheid tekst en gegevens die op de pijp voorkomen.¹¹ (afb. 10a-b) De meest opvallende tekst is aan de achterkant zeer fijn in schuinschrift met de hand geschilderd. (afb. 10b) Er wordt als eerste de naam 'Dr. Hugo Hertwig Fr.!' genoemd, daarna gevolgd door een regel die wel een geheime code lijkt '(xxx)(xx)(x) F.M.'. De betekenis hiervan is als volgt, 'xxx' = Senior, 'xx' = Consenior en een 'x' = Sekretär, de initialen F.M. bevestigen de status van Hertwig hij is namelijk een 'Fuchsmajor'. Een Fuchsmajor bekommert zich om een student die lid is of wil worden van het korps. Daaronder staat 's/l Leibfuchs' (s.l. betekent 'sein Lieber') gevolgd door de naam 'Hermann Garlipp' en 'Fr./!'. Deze letters staan voor Franconia. Na de letters 'fr. Er.' (freundliche Erinnerung) staan de plaats en datum 'Berlin, 30.6.83'. Hier is sprake van een studentenpijp die de studentenperiode van de 'Leibfuchs' of 'Fuchs' benadrukt. Een 'Leibfuchs' is een nieuw aankomend lid van een studenten vereniging. Pas na enige semesters en een proeftijd kan de Fuchs zelf 'Bursche' worden en is dan volledig in de studentenvereniging opgenomen. Dit heugelijke feit ging gepaard met een groot bierfeest (afb. 11) dat soms dagen kon duren.

Afb. 8. Wapenpijp, uitlopende ketelrand, afbeelding en tekst handgeschilderd. Hoofdkleur rood met kleur accenten. Tekst achterzijde: 'Zum freundlichen Erinnerung an das Frühjahr'. Datering 1846. Hoogte 13,5 cm., doorsnede ketel opening 3,5 cm.

Afb. 9. Wapenpijp, recht opgaande ketelrand, afbeelding en tekst handgeschilderd. Hoofdkleur zwart met kleur accenten. Tekst achterzijde: 'Th. Frhr. v. Düstelch seinem W. v. Gaijl'. Datering 1842. Hoogte 15 cm., doorsnede ketel opening 3,8 cm.

Afb. 10a-b. Wapenpijp, volledige veelkleurige handbeschildering. Pijp is onduidelijk met drie blauwe letters gemerkt in een onder glazuur. Datering 30 juni 1883. Hoogte 15 cm, doorsnede ketel opening 3,5 cm.

Afb. 11. Bierhertogdom Lichtenhain, circa 1840.

‘Leibfuchs’ Hermann Garlipp heeft deze pijp aan Dr. Hugo Hertwig geschonken. De plaats en datum Berlin 30 juni 1883 verwijst mogelijk naar de plaats en het moment waarop de student de pijp aan Hertwig heeft gegeven. De voorzijde is niet minder interessant. Boven het prachtig geschilderde wapen staat de tekst ‘Franconia sei’s Panier!’ wat een leus is en zo ongeveer ‘trouw aan Frankenland’ betekent. Maar een panier (banier) is ook een soort wimpel of vlag. Om het in vieren gedeelde wapenschild staat een interessante tekst in het Latijn: CONCORDIA PARVAE RES CRESCUNT DISCORDIA MAXIMAE DILABUNTUR. (afb. 10c) Letterlijk vertaald betekent dit: ‘Als eendracht kleine dingen doet gedijen, brengt onenigheid de grootste tot

ruïne’. In het linker kwadrant staan weer de letters ‘Fr!’ met een uitroepteken en in het kwadrant rechtsonder staat de datum 30-11-1850, de oprichtingsdatum van de studentenvereniging en daarboven tussen gekruiste degens de letters E. U. R. Deze vereniging bestaat overigens nog steeds en is gevestigd in Berlijn. (afb. 12) De schermsport, waar de gekruiste degens naar verwijzen, was zeer geliefd bij de studenten en ook hiervan is veel terug te vinden op de pijpen.¹² De letters kunnen de initialen zijn van de duelanten of de eerste letters van een Latijnse spreuk. En als laatste daaronder voor de vierde keer de vermelding ‘Fr!’ (Franconia!). De pijp heeft op de steel een onduidelijk drieletter merk in blauw onder glazuur.

De allegorische pijpen

Deze laatste zelfbenoemde groep heeft een grote verscheidenheid aan onderwerpen en is ook eigenlijk niet aan regels gebonden. Afbeeldingen kunnen aan het dagelijkse leven zijn ontleend maar net zo goed kunnen het stadsgezichten of heraldische gebeurtenissen uit het verleden zijn. Voorbeelden te over. Kort gezegd wat niet onder de twee eerder genoemde groepen valt wordt in de allegorische groep geplaatst, zo ook de pijpen met een monogram. Een belangrijke maar zeldzame groep binnen de allegorische pijpen zijn de pijpen die als onderwerp de ‘Bierstaat-, Bierhertogdom- of Bierkoninkrijfkeesten’ hebben. Een fraai voorbeeld wordt hieronder uitgebreid besproken.

Een bijzondere allegorische studentenpijp

Aan de bierfeesten gaat een lange geschiedenis vooraf die terug gaat tot in de eerste helft van de 16e eeuw. Natuurlijk toen nog niet met het roken verbonden, maar

Afb. 12. Wapen Corps Franconia, Berlijn.

Afb. 13a-b. Allegorische pijp, ‘Ich bin der Fürst v Thoren’, volledig handgeschilderd in een gouden kader, datering circa 1850. Hoogte 15 cm., doorsnede ketel opening 3,5 cm.

het waren al wel carnaval achtige feesten die meerdere dagen konden duren en met overvloedig drankgebruik gepaard gingen. Een mooi voorbeeld hiervan is het 'Papstspiel'.¹³ De vroegste beschrijving hiervan waarbij de tabak al een belangrijke plaats innam stamt uit 1644. Nadat de wedstrijd wie het meest gedronken had een winnaar kende, werd die met de hoogste eer tot 'Papst' gekroond. Het daarop volgende ritueel was het veelvuldig uitblazen van tabaksrook over de nieuw gekozen 'Papst' totdat die bewusteloos wegzakte. Het algemeen geaccepteerde pijproken bij deze uitbundige feesten ontstond pas in de eerste helft van de 19e eeuw. Deze feesten vonden vooral plaats in Jena, Leipzig en Breslau. Maar zeker ook in de vele omliggende steden. De drankgelagen hadden veelzeggende namen als 'Fürst von Thorn' of eerder genoemde 'Papstspiel'. Bij het hedendaagse carnaval is ook sprake van een prins die tijdens een aantal dagen de baas is. Dit is ook zo bij de bierfeesten en er wordt dan een 'Fürst' (vorst) gekozen. Vooral bij de bierfeesten wordt met alles en iedereen de spot gedreven en dat komt uit in de voordrachten en de verzen die de studenten dan voordroegen en zongen. Een mooi voorbeeld van een pijp die de hele geschiedenis van een bierfeest weergeeft is de pijp met 'Der Fürst von Thorn' (afb. 13).

Afb. 14. 'Fürst von Thoren', Lithografie J. F. Lentner, circa 1848.

Wijdbeens gezeten op een biervat met een glas bier met een grote kraag schuim in zijn rechterhand. Een studentenpijp omgedraaid in zijn linkerhand boven op een tafel. Op een kleurenlitho uit 1848 (afb. 14) zitten hangend tegen de tafel de leden van het presidium. Aan weerszijden staan de studenten opgesteld met allerlei drinkgerei, als het maar groot is en er veel bier in kan. Pas als de vorst op zijn troon zit begint men uit volle borst het drinklied (afb. 15) te zingen of wat daarvoor door gaat. Op de pijp staat slechts de volgende zin 'Ich bin der Fürst v Thoren' (afb. 13b). Bij de kleuren litho uit 1848 is één couplet goed leesbaar. Het is duidelijk dat de afbeelding op de pijp is ontleend aan deze lithografie.

Conclusie

Samenvattend kunnen we stellen dat de studenten en hun verenigingen er voor gezorgd hebben dat we vandaag de dag nog steeds een inkijk hebben in hun rijke geschiedenis. Door middel van de enorme rijkdom en variatie aan pijpen die bewaard zijn gebleven is er een goed beeld van de student in Duitsland in het midden van de 19e eeuw.

Der Fürst von Thorn

ADBC § 89.

Fröhlich

1. Einer Ich bin der Fürst von Tho-ren, zum Saufen aus-er-
2. Alle. Eu'r Gnaden auf-zu-war-ten mit Wein von al-len
ko-ren, ihr andern seid er-schie-nen, mich fürstlich zu be-die-nen.
Ar-ten, euch fürstlich zu be-die-nen, sind wir all-hier er-schie-nen.

3. Einer Ihr Jä-ger, spannt's Ge-fie-der, schießt mir die Füs-che nie-der; ihr
4. Alle. Ins Horn, ins Horn, ins Jäger-horn, ins Horn, ins Horn, ins Jägerhorn. Sauf
an-dern a-ber al-le, stoßt laut ins Horn, daß's schalle!
zu, sauf zu, du Fürst von Thorn, sauf zu, sauf zu, du Fürst von Thorn!

5. (Weise wie V. 1.) Was hilft mir dem mein hoher Thron, mein Scepter, meine
Burschenkron, was hilft mir all mein Fegiment? Ich leg' es nun in N. N. Hand!

*Schauenburgs allgemeines Deutsches Kommerzbuch - 36. Aufl. - Lehr, 1890
pg. 201*

"Ursprünglich ein beim Plumpsackspiel gesungenes Lied, aus dem Beginn des 18. Jahrh. stammend. Bei der Stelle 'schieß das Wild darnieder' (alte Lesart statt: 'schieß mir die Füchse nieder') warf der Mitspielende den Plumpsack weiter, Vgl. Erk-Böhme Liederhort III, S. 524." CBFRad pg. 195
So bei allen vorliegenden Quellen außer 1./3. Strophe in folgender vermutlich ursprünglicher Form:

Fröhlich

1. Ich bin der Fürst von Tho-ren, zum Saufen aus-er-
2. Eu'r Gnaden auf-zu-war-ten mit Wein von al-len
ko-ren, ihr andern seid er-schie-nen, mich fürstlich zu be-die-nen.
Ar-ten, euch fürstlich zu be-die-nen, sind wir all-hier er-schie-nen.

*Friedlaender, Max: Kommerzbuch - 3. Aufl. - Leipzig: Peters, [1911]
pg. 91
In der Vorlage F-Dur*

Afb. 15. Dranklied 'Der Fürst von Thoren'.

Noten:

- 1 Haan en Krook, 1991, p. 326-335.
- 2 Haan, 1996, p. 91-96.
- 3 Een 'Fuchs' is een kandidaat-lid van een studentenvereniging of een studentenclub.
- 4 In het ontgroeningssemester is een 'Fuchs' toegewezen aan een 'Fuchsmajor' of 'Bursch(e)', een ouderejaars.
- 5 Anoniem, 2000, nr. 254.
- 6 Hutzler-Sprichinger, 1993, p. 75, afbeelding 29.
- 7 Zie Anoniem, 2010, nr. 180. Ook Anoniem, 2000, nr. 376.
- 8 Hutzler-Sprichinger, 1993, p. 30.
- 9 <http://www.volksliederarchiv.de/stosst-an-jena-soll-leben-hurra-hoch/>
- 10 Freiherr (afgekort Frhr.) is een Duitse adellijke titel en komt boven ridder en onder graaf en is te vergelijken met de Nederlandse baron.
- 11 Niehoff, 1997, p. 37, 132, 133.
- 12 Hutzler-Sprichinger, 1993, p. 45.
- 13 'Fürst von Thorn' en 'Fürst von Thoren' worden door elkaar gebruikt.

Literatuur:

- Anoniem, 2000. *Sammlung Haegli, Schweiz, 1898-1998*. Antiquitäten Metz GMBH –Kunstauktionen, Auktion am Samstag den 21. Oktober 2000. Metz.
- Anoniem, 2010. *Herrn Biedermeiers Rauchvergnügen: Gesteck-Pfeifen und Porzellan-Pfeifenköpfe der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts; Sammlung Prof. Dr. Hartmut Berg*. Antiquitäten Metz GMBH –Kunstauktionen. Metz.
- Haan, R. de en Krook, W. , 1991. De reservistenpijp als herinneringsobject. *PKN* 14 (54), p. 326-335.
- Haan, R. de, 1996. The porcelain pipe as commemorative-pipe. *The Pipe Year book* 1996. AIP, Paris.
- Hutzler-Sprichinger, M., 1993. *Zur freundschaftlichen Erinnerung, Tübinger Porzellanmalerei für Studenten*. Tübingen.
- Niehoff, F., 1997. *Porzellanpfeifen, Bilder zur Lebenswelt der Studenten in Landshut und München im 19. Jahrhundert*. Katalog der Ausstellung im Stadtmuseum Landshut vom 25. September bis 12. Oktober 1997. Landshut.

Websites:

- <https://de.wikipedia.org/wiki/Leibverh%C3%A4ltnis>
- <https://de.wikipedia.org/wiki/Bierstaat>
- <http://www.uni-giessen.de/-gb1053/CantAcad/Biercomment/ADBC0...>
- https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Bierstaat?uselang=de#/media/File:Bierherzogtum_Leipziger_Studenten_1847.jpg
- https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Bierstaat?uselang=de#/media/File:F%C3%BCrst_von_Thoren_1848.jpg
- www.franconia-berlin.de
- http://www.markomannenwiki.de/index.php?title=Der_F%C3%BCrst_von_Thoren

**Een vorstelijke vondst: Koning-stadhouder Willem III van Oranje / A
Royal find: King-stadholder William III of Orange**

Bert van der Lingen en Ron de Haan

Thirty years ago, along the river Vecht at Breukelen, a rare complete pipe was found together with waste from Amsterdam. The exceptional sized pipe has a sharply carved portrait representing Stadholder-King William III (1650-1702). On the bowl we see his lifelike portrait with a crown. William III or William of Orange was King of England, Ireland, and Scotland from 1689 until his death in 1702. Most likely the pipe was made after his coronation in 1689 or shortly thereafter.

Kleipijpen uit Friesland / Clay pipes from Friesland

Ewout Korpershoek

In 1988 a comprehensive study of clay tobacco pipe makers from Leeuwarden in the province of Friesland was published but until now only two pipe makers could be linked to pipe material from this area. Recently a group of early 18th century pipes was found in Leeuwarden. The models are derived from the typical Gouda funnel shape. Given the composition of the group of pipes, the slightly different form, the lesser quality and brand variety, we are not dealing with Gouda pipes but with local production. Some of the marks imitate popular Gouda marks while others are local marks. The marks point to pipe makers from Leeuwarden from the early 18th century.

Kleipijpen voor de koopman Christian Daniel Bramigk uit Anhalt-Köthen, Duitsland, 1735-1743 / Clay pipes for merchant Christian Daniel Bramigk from Anhalt-Köthen, Germany, 1735-1743

Bert van der Lingen

In the eighteenth century in particular there appeared on the market abundantly decorated pipes. They were usually made to commemorate important political events. Sometimes, like in the case of the pipes decorated with an unknown coat of arms and the text C.D. Bramigk, the underlying meaning of these pipes was not understood. It was recently discovered that these pipes were made for a German merchant who temporarily lived in Amsterdam and who ordered Gouda pipe makers to produce such pipes for export to Germany.

Tabak en tabakspijpenijverheid in de steden Amersfoort en Utrecht / Tobacco and pipe industry in the cities of Amersfoort and Utrecht

Jan van Oostveen

Almost thirty years ago the first thorough publication on pipes produced in Utrecht appeared. This gave a coherent overview of the Utrecht pipe industry through archival and archaeological research. Nevertheless, on the basis of this study, some questions remained unanswered. In particular, not all (marked) pipes could be linked to a specific pipe maker. The case was more or less the same with Amersfoort. In this article the results of further research into the pipe industry of both cities are presented with the aim to link more products to a specific pipe maker.

Pijpenkoppen en fragmenten van pijpenpotten uit een kleiput in Leiderdorp / Clay pipes and saggar fragments from a clay pit in Leiderdorp

Ewout Korpershoek

In this paper finds of clay pipes and fragments of seventeenth century saggars from Leiden are discussed. The material shows us that there were at least two different saggars. It is the first time saggar fragments from Leiden have been found and published. The material was found in old clay pits in Leiderdorp next to Leiden. Many of these pits appear to have been filled with household waste.

Cornelis Dirksz. Samson, een potschipper met tabakspijpen / Cornelis Dirksz. Samson pottery skipper with tobacco pipes

Bert van der Lingen

'Pottery skippers' loaded their ships with merchandise and sailed across the country to sell their wares directly to consumers and shopkeepers mainly in villages. This article deals with an 18th century pottery skipper from Gouda who sold pottery, kitchenware, household goods and clay pipes, which he had purchased from different manufacturers in Gouda. In rural areas it was sometimes difficult to get these goods.

De Pijpenmarkt op de Nieuwezijds Voorburgwal te Amsterdam: Ordonnanties, vrachttarieven, pijpenhandelaren en export / The Pipe market on the Nieuwezijds Voorburgwal in Amsterdam: Regulations, cargo freight, pipe merchants and export

Bert van der Lingen

This paper deals with the Amsterdam Pipe market on the Nieuwezijds Voorburgwal, close to the Royal Palace. The market was established in or around 1663 and was primarily intended to strengthen the declining Amsterdam pipe industry. At the same time there were an increasing number of Amsterdam merchants who specialized in the export of mainly Gouda pipes, and the capital became an important link in this trade. Especially the trade to Scandinavia, Northern Germany and the Baltic was largely via Amsterdam. Amongst others, this paper is about the history of the Pipe market, the regulations and the freight rates of pipes to Amsterdam. Furthermore around 85 pipe merchants from the end of the seventeenth and eighteenth centuries are presented. Noteworthy is the large number of traders with a German origin and those with connections in the shipping business.

Twee late herinneringspijpen van P. van der Want, Gzn. / Two late commemorative pipes from P. van der Want, Gzn.

Ruud Stam

In this paper two commemorative pipes made by P. van der Want, Gzn. from Gouda are presented. One for the opening of the peace Palace in The Hague, the other one commemorating the arrival of the Prince of Orange after the Napoleonic time in Scheveningen, the start of the monarchy in The Netherlands. Both pipes were made in one mould, with different applications. These pipes originally made with an attached stem have also been made as pipes in one piece with a clay stem.

Miniatuur pijpenrekjes van aardewerk uit de 20e eeuw / Earthenware miniature pipe racks from the 20th century.

Ruud Stam

In the 20th century many miniature pipe racks were made, mainly for tourists. Production started when workers became there first days of, the start of the holiday's we know now. The aim of this publication is to give an overview as complete as possible over this production in different factories in The Netherlands. For this aim catalogues, different lists of marks and initials of the painters have been used. Until now nine producers were known. The research carried out now has identified another 6 producers and we also know now that many of these

pipe racks were much longer in production than we knew before. The first miniature pipe racks were produced in 1918. These racks were made of plateel, beautifully decorated and painted by skilled painters. Later more and more Delft blue racks were made and even racks were decorated with transfers.

Op kleipijpen gemonteerde metalen elementen / Metal attachments on clay pipes

Felix van Tienhoven

This paper deals with an aspect of clay pipes that has been largely neglected. Much has been written about clays but I doubt if many have ever thought about the metal attachments which over the past centuries did adorn them. The contribution ventures to present a comprehensive overview of the different applications in which such metal elements have been manifest.

Een unieke en curieuze 19e eeuwse fabriekscatalogus van de Gebrüder Ziegler in Ruhla / A unique and quaint 19th century factory catalog of Gebrüder Ziegler in Ruhla

Ron de Haan

Recently a nine page factory catalogue with thirty line drawings of pipes of Gebrüder Ziegler in Ruhla was discovered. All the pipes shown have a grotesque portrait. They receive the air supply not from the bowl opening, in the usual way, but through the mouth and in one case through the nose. The pipes in this catalog are unique and according to a statement of the company they were the first to produce this type of pipe. In known collections there are only three pipes with strong similarities to pipes in this catalog.

De introductie van Aristophane pijpen door Gambier / The introduction of Aristophane pipes by Gambier

Arthur van Esveld

Aristophanes pipes were introduced by Gambier before 1855. Typically, these shaped pipes have a slender oval bowl and a pointed heel. The name was derived from Aristophanes, the Greek comic playwright. Aristophanes pipes were in production for more than 60 years. Comic posters were made when these pipes were first introduced and, in a well-known satirical weekly, there appeared an article with several comical prints making fun of these Gambier novelties.

Een Zuid-Duits kleipijpje uit de Amstel / A southern German clay pipe from the Amstel river

Ewout Korpershoek

Recently, a green glazed pipe bowl with floral ornaments was found along the banks of the river Amstel near Uithoorn. It is rather different in shape and decoration to any other we have seen produced by Dutch manufacturers. On both sides of the bowl the pipe has leaves which merge into the shank. After moulding the bowl opening was cut with a knife. The pipe appears to have originated in southern Germany or, perhaps, Austria or Switzerland.

De betekenis van de Goudse pijp in de handel met de Ashanti en gouden Ashanti pijpen in de 19e eeuwse politiek / The significance of the pipes from Gouda for the trade with the Ashanti and golden Ashanti pipes in 19th century politics.

Ruud Stam

The Ashanti kingdom was from the 17th century on very strong in Ghana. The Dutch had fortifications like Elmina at the coast and gold and later slaves were traded by the Dutch. Slaves were bought with different sorts of trade goods, among them clay tobacco pipes. The Gouda pipes were beloved by the African rulers and traders, especially the best quality, as can be seen from excavations. Even French traders used pipes from Gouda. Clay pipes of a lesser quality were also used for comfort for the slaves on the slave ships.

After an investigation of the chronology of pipe forms of the Ashanti pipes and the origins of the stub stemmed pipes in western Africa, the Golden Ashanti pipes in four European museums are described. These pipes from the 19th century were given as a present to European kings for diplomatic reasons.

De porseleinen pijp als herinneringspijp. Drie bijzondere studentenpijpen / The porcelain pipe as a remembrance pipe. Three special student pipes

Ron de Haan

Porcelain was the most common material for the manufacture of German remembrance pipes. Alongside ordinary friendship pipes there were pipes dedicated to reservists, students, hunting and various associations. Reservist and students pipes were the most commonly produced. In this article three special student pipes are discussed. There are three main groups of student pipes; those with a student in silhouette, pipes with heraldic representations and pipes with allegorical pictures.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door particuliere donateurs

